

Simon Attila

A MAGYAR KÖZIGAZGATÁS BEVEZETÉSÉNEK ELLENTMONDÁSAI AZ ELSŐ BÉCSI DÖNTÉS ÁLTAL VISSZAKAPOTT FELVIDÉKI TERÜLETSÁVON

The Contradictions of the Introduction of the Hungarian Public Administration on the Territory of Southern Slovakia Returned to Hungary under the First Vienna Award (1938)

Dr. habil. Simon Attila tanszékvezető egyetemi docens, Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Történelem Tanszék, valamint igazgató, Fórum Kisebbségkutató Intézet, simon@realmail.sk

A tanulmány az első bécsi döntés által Magyarországhoz visszacsatolt területeknek a magyarországi közigazgatásba való visszaillesztésének folyamatát mutatja be, elsősorban abból a szempontból, hogy mit jelentett mindez az érintett területen élő lakosság számára. A szerző kiemelten foglalkozik a visszacsatolt területek reintegrációja során felmerült gondokkal, így a katonai közigazgatás, az anyások és a felvidékiek eltérő szocializációjának kérdéskörével is.

The study presents the process of reintegrating the territory of Southern Slovakia into the Hungarian public administration back in 1938, when the area was returned to Hungary under the First Vienna Award. The study examines the process primarily from the point of view of what that meant for the population living in the affected area. The author mainly focuses on problems occurring during the reintegration, including issues such as military administration, or different socialization of Hungarians living in Hungary and in Czechoslovakia.

Amikor az első bécsi döntésről beszélünk – beleértve a szűkebben vett szakmát is –, csak nagyon ritkán jutunk túl a díszkapuk és örömkönnök tengerén, mintha azt az egyszerű és megismételhetetlen pillanatot, amit a magyar honvédek bevonulása jelentett a Felvidék déli sávjában élőknek, az utána következő időkre is érvényesnek tekintenénk.¹ Pedig az öröm és a meghatottság, amelyek egyébként nagyon is valóságosak voltak, nem tartottak örökké, hiszen a gömöri, csallóközi, Ipoly-menti embernek, aki csehszlovák állampolgárból egyik napról a másikra a Magyar Királyság állampolgára lett, vissza kellett illeszkednie a hétköznapi rutinjába (dolgoznia kellett, a családjával kellett törődnie stb.), miközben a régi/új államba való be-/vissza illeszkedés számtalan problémával járt együtt. A visszacsatolt területek² reintegrációja az élet számos területén vetett fel gondokat, legyen az a gazdasági integráció vagy az oktatásügy, a problémák egyik origóját azonban mindenképpen a közigazgatás jelentette. A jelen tanulmányban ezt a témát kívánom körüljárni.³

1. SÉRELMEK ÉS REMÉNYEK – A CSEHSZLOVÁK KÖZIGAZGATÁS ÉS A MAGYAROK

A két háború közötti Csehszlovák Köztársaság időszakát a „masaryki demokrácia” kifejezéssel szokta jellemezni a – nem csupán cseh és szlovák – szakirodalom, és nem is alaptalanul. Az első Csehszlovák Köztársaság (ez a megnevezés az 1918-tól az 1938 ősziig tartó időszakra érvényes) ugyanis tényleg egy jól működő parlamentáris demokrácia volt, amely többek között általános választójogot, törvény előtti, valamint faji, nyelvi és vallási egyenlőséget biztosított állampolgárai számára. A „masaryki demokrácia” kifejezés azonban mégis elfedi azt, hogy a törvények liberalizmusa és gyakorlati megvalósításuk között jelentős különbség mutatkozott, és a demokrácia sok tekintetben a „csehszlovák többség” uralmát biztosította a német, magyar stb. kisebbség fölött.

Az, hogy a korabeli csehszlovák politikai elit ideáját az jelentette, hogy a soknemzetiségű államból, amely valóságos mozaikországgként hatott, egységes csehszlovák nemzetállamot

¹ Arról, hogy mi történt az első bécsi döntést megelőző hetekben és hónapokban Dél-Szlovákiában, és hogyan fogadta a felvidéki magyarság a visszacsatolást lásd: SIMON Attila: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2010.

² A magyar és szlovák szakirodalom és közbeszéd között évtizedes küzdelem folyik a témával kapcsolatos terminus technicusok használatáról. Amíg ugyanis a magyar vélekedés szerint az első bécsi döntés nem volt más, mint egy igazságtalan békediktátum (Trianon) törvényszerű korrekciója, addig a szlovák közvélekedés a fasiszta államok agressziójaként tartja számon a bécsi döntést. Ez eltérő értékelés pedig eltérő szóhasználatot is eredményez: a „visszacsatolás” kifejezést az egyik, a „megszállás” kifejezést a másik oldalon. A magyar és szlovák történészek egy csoportja ezért olyan semleges és mindkét fél számára akceptálható kifejezéseket igyekszik találni, amelyek könnyebbé teszik a párbeszédet, és nem hordoznak magukban a másik véleményt eleve kizáró értékítéletet. Ezért magam is szívesen használom az arbitrázsterület megnevezést, noha a stilisztikai változatosság híveként a visszacsatolt területek kifejezés használatától sem zárkózom el, hiszen az érintett lakosság érzéseit talán ez fejezi ki a legjobban.

³ Az első bécsi döntést követő hónapok történetéről és a reintegráció szélesebb összefüggéseiről lásd: SIMON Attila: *Magyar idők a Felvidéken. Az első bécsi döntés és következményei*, Jaffa Kiadó, Budapest, 2014.

teremtsenek. Az, hogy Masaryk-féle liberálisok és a szélsőséges nacionalisták között e tekintetben az eszközök kérdésében ugyan vita volt, ám a fenti cél mögé mindkét tábor felsorakozott, meghatározta a csehszlovák közigazgatás milyenségét is. Nem csoda, hogy Xenia Šuchová szlovák történész is megállapítja, hogy a csehszlovák közigazgatás – különösen az első évek átmeneti időszakát tekintve – elsősorban a „nem államalkotó elemek”, vagyis a kisebbségek törekvéseinek visszaszorítását szolgálta, és ezt is figyelembe véve, a közigazgatás megszervezése Csehszlovákiában elsősorban politikai kérdés volt, és nem közigazgatás-technikai.⁴

Ez a korabeli közigazgatás gyakorlatában többek között azzal járt, hogy a természetes régiókra épülő vármegyék helyett a magyar tömbterületet megosztó, a közigazgatási, természetföldrajzi, illetve kulturális tradíciókkal szakító, úgynevezett nagyzsupákat (értsd megyéket) hoztak létre, miközben tovább szélesítették az állami bürokrácia jogkörét, és megnehezítették az állampolgárok beleszólását saját ügyeik intézésébe.⁵ Az önkormányzatiság elleni támadás kirívó példáját jelentette a városok öngazgatásának felszámolása, amely során Pozsony és Kassa kivételével – amelyeket törvényhatósági jogú városból rendezett tanácsú várossá fokoztak le –, Szlovákia többi városát (beleértve a további két volt municipiális várost, Komáromot és Selmecbányát) nagyközséggé degradálták, ami által azok autonóm jogaik nagy részét elveszítették, és a szolgabírókat felváltó, felülről kinevezett és mozgatott járási főnökök ellenőrzése alá kerültek. A demokratikus elvek gyengítését jelentette az a gyakorlat, amely szerint a járási, megyei, majd az 1928-tól létező tartományi képviselő-testületek egyharmadát a kormányzat nevezte ki, és így az azokba beültetett úgynevezett szakértőknek köszönhetően korrigálni tudta a neki nem kedvező választási eredményeket.

A hagyományos megyerendszer felszámolása és a közigazgatás centralizálás elvek szerinti átalakítása mögött pedig még a szlovák historiográfia józanabb hangjai szerint is a magyarság befolyásának visszaszorítása, a magyar többségű települések hátrányba hozása állt.⁶ Ehhez járult még az a perszonális politika, amely alapvetően a magyarok állampolgári megbízhatatlanságából indult ki, amelynek következményeként a közigazgatásba (annak önkormányzati elemein kívül) magyar ember csak elvétve kerülhetett be. Bár a magyar lakosság az ország lakosságának (itt Csehszlovákia egészére gondolva) mintegy 5%-át tette ki, 1937 végén az államigazgatásban dolgozóknak csak a 0,8%-a volt magyar.⁷ És tőlük is megkívánták, hogy elinduljanak az asszimiláció útján, például a gyerekeiket szlovák iskolába járassák.

⁴ ŠUCHOVÁ, Xenia: *Idea Československého štátu na Slovensku 1918–1939. Historický ústav Slovenskej akadémia vied*, Bratislava, 2011, 117.

⁵ VÖ. PETRÁŠ, René: *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*, Karolinum, Praha, 2009, 207–208.

⁶ VÖ. ŠUCHOVÁ, Xenia: *Problémy organizácie politickej správy na Slovensku v predmníchovskej republike*. In: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián: *Slovensko v Československu (1918–1939)*, Bratislava, Veda, 2004, 108.

⁷ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha (a továbbiakban AUTGM), fond E. Beneš, 73. doboz, R133/4, *Národnost státních zamestnanců*.

Másrészt viszont a szlovákiai magyar polgár bizonyos fajta meglepéssel vette tudomásul azt, hogy a hivatalokban a korábbi feudális nemesi-úri hagyományokkal és viselkedési normákkal szemben a cseh kispolgári demokratizmus gyakorlata érvényesült: a hivatalokban kevésbé bántak lekezelően az ügyfelekkel, és viszonylag gyorsan lehetett ügyeket intézni. Nem beszélve arról, hogy Dél-Szlovákiában magyarul is lehetett a hivatalokban intézkedni: bár ez az írásbeli kommunikációban kevésbé érvényesült, mint a szóbeliben.

Az, hogy 1938 őszén a szlovákiai magyar lakosság mégis messiásként várta a bevonuló honvédeket nem csupán szocializációjának és érzelmi kötődésének volt köszönhető, de az olyan gyakorlati megfontolásoknak is, miszerint a magyar állami keretektől az államigazgatásban való nagyobb érvényesülést és ezáltal gazdasági-szociális pozícióinak megerősödését is várta.

2. KATONAI VAGY POLGÁRI KÖZIGAZGATÁS – AZ ELKÉPZELÉSEK ÉS A VALÓSÁG AZ ELSŐ BÉCSI DÖNTÉS ELŐTT ÉS UTÁN

Noha Budapest két világháború közötti külpolitikájának centrumában a trianoni határok revíziója állt, a budapesti kormányzat közigazgatással kapcsolatos intézkedéseit elnézve mégis úgy tűnik, mintha a visszacsatolás felkészületlenül érte volna a magyar kormányzatot. Igaz, a felkészülést nehezítette, hogy sokáig nem lehetett tudni a határrevízió mértékét, miközben a végül visszacsatolt területek sohasem alkottak külön régiót (sem gazdasági, sem közigazgatási, sem természetföldrajzi szempontból), hanem olyan szervesen egybe-fűzött tájegységekről volt szó, amelyek „lényegét” a mindenkori államhatár adta. Az pedig 1938-ban ugyanúgy egységes régiókat, működő közlekedési hálózatokat, települések vonzáskörzeteit csonkított meg, osztott fel, mint 1920-ban. Ennek a területnek még jól használható neve sincs, hiszen a Felvidék kifejezés egy jóval nagyobb területet jelez, a Dél-Szlovákia kifejezés pedig 1938 és 1945 között használhatatlan.

A mögött a rögtönzés mögött, amely Budapest politikáját jellemezte, bizonyára az is kereshető, hogy Imrédyék csak valamikor a 1938 szeptemberében, a szudétanémet válság kiéleződésének napjaiban ismerték fel, hogy a várva várt revízió megvalósulása nem évek, hanem hetek kérdése lehet. S mivel a müncheni döntés napjaiban, illetve közvetlenül azt követően még az a lehetőség is fennállt, hogy akár napokon belül megtörténhet a magyar-csehszlovák államhatár etnikai elvű korrekciója, a legfelső honvédelmi tanács már október 4-én döntést hozott arról, hogy a visszacsatolandó területeken az első hetekben katonai közigazgatást vezetnek be.⁸

Annak a lehetősége, hogy a visszacsatolt területeken a végleges polgári közigazgatás bevezetése előtt valamiféle átmeneti közigazgatás lépjen életbe, már korábban is felbukkant.

⁸ VARGYAI Gyula: *Sisak és cilinder. A katonai vezetés és a politika a világháború előestéjén*, Kosmosz könyvek, Budapest, 1984, 134–135.

Így Hermann Gábor székesfővárosi fogalmazó fejében is, aki október első napjaiban küldte el Pataky Tibor államtitkárnak az erről szóló javaslatát.⁹ Azt azonban, hogy az átmenet idején katonai vagy polgári közigazgatás működjön, már nem kísérte teljes egyetértés. A katonai közigazgatás bevezetését többek között az a Weis István miniszteri osztályfőnök is ellenezte, akinek a szakértelmét Imrédy is elismerte, és akinek a jelentősége Gyáni Gábor, Huszár Tibor, Petrás Éva munkái nyomán ma már egyre inkább ismerté válik. Mint azonban később maga Weis megjegyezte, Imrédy Béla miniszterelnök és Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter ragaszkodtak a katonai közigazgatáshoz, mivel úgy vélték, hogy az a „kényesebb kérdések elintézésére alkalmasabb a polgári közigazgatásnál”,¹⁰ és általa könnyebben meg tudnak szabadulni a nem kívánatos személyektől. Vagyis az ő elképzelésük szerint a katonai közigazgatás – többek között – egyfajta ostor és tisztító eszköz kívánt lenni: az 1918 előtti állapotok restaurálásának eszköze.

A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács által elfogadott irányelvek¹¹ szerint a 4-5 hétre tervezett katonai közigazgatás három szintjét hozták létre: az első fokot a járási katonai parancsnokok, a másodikat az arbitrázsterületet megszálló négy vegyesdandár parancsnoksága, a harmadikat pedig a honvédvezérkar főnöke jelentette. A katonai közigazgatás persze nem jelentette azt, hogy az ügyek intézése teljesen a katonák kezében maradt, hiszen a katonai vezetők mellé mindhárom szinten polgári tanácsadók kerültek. Ezt részben az ipolysági bevonulás tapasztalatai eredményezték. Az ottani, október 11-i bevonuláskor ugyanis azzal szembesültek, hogy szinte a teljes csehszlovák közigazgatás elmenekült, és így az oda érkező magyar honvédség parancsnokát olyan mértékben leterhelték a helyi lakosok ügyeivel, hogy ez gyakorlatilag lehetetlenné tette, hogy elvégezze egyéb feladatait.¹²

A vezérkar munkáját a honvédelmi miniszter előterjesztés alapján október közepén Csatóry Béla államtitkár vezetésével létrejött Vezérkari Főnökség Polgári Csoportja segítette. Ebbe a miniszterelnökség október 30-i döntése alapján, amelyet Jaross Andor, Szilassy Béla és Lükő Géza két nappal korábban Imrédyvel folytatott tárgyalásai előztek meg, olyan felvidéki „szakembereket” is behívtak, mint Giller János losonci, Vukovich István kassai, Salkovszky Jenő ipolysági ügyvédek és Lükő Géza a Szlovák Általános Hitelbank volt igazgatója.¹³ Werth Henrik vezérkari főnök mellé pedig Jaross Andor személyében egy felvidéki kormány megbízottat jelöltek ki tanácsadónak. A négy vegyesdandár-parancsnokság mellé szintén egy-egy kormány megbízott került, a legfontosabb szerep azonban a járási katonai parancsnokok mellé kinevezett járási közigazgatási előadóknak jutott. Bár megnevezésük alapján valamiféle hivatalnokot sejtethetnénk személyükben, valójában a katonai közigazgatás kulcsszereplőiről volt szó, amely tisztségbe a kizárólag felvidékiek, az Egyesült Magyar Párt kipróbált, az adott régiót jól ismerő emberei kerültek. A polgári

⁹ MNL-OL, K 28, 26. cs. 66. t. 1938-L-16941.

¹⁰ MNL-OL, K 28, 26. cs. 66. t. 1938-T-16020.

¹¹ MNL-OL, K 184, 184-1919-22303.

¹² Vö. HL, TGY, TGY 2680. ÖRY Károly: *A Horthy-hadsereg megszálló tevékenysége és közigazgatása Dél-Szlovákia átcsatolt területein, 1938. november 5 – december 21.*

¹³ MNL-OL, K 28, 26. cs. 66. t. 1938-T-17125.

tanácsadók feladata volt közvetíteni a parancsnokság és a helyi lakosság között, együttműködni a minisztériummal és ellenőrizni a polgári hatóságokat, hogy azok tevékenysége összhangban van-e az állam érdekeivel. Tulajdonképpen rajtuk keresztül épült rá a katonai közigazgatás az ott talált polgárira.

Mint utólag kiderült, a háromszintű szerkezet nem vált be, mivel a vegyesdandár parancsnokságok lényegében csak közvetítő szerepet tölthettek be a gyakorlati problémákkal találkozó járási katonai parancsnokok és a tényleges döntéseket meghozni hivatott honvédvezérkar között. Szintén problémák jelentkeztek a járási katonai parancsnokok személye körül. A már említett irányelvek szerint őket „erélyes, de tapintatos, a járások lakosságának nyelvét bíró nyugállományú vagy tartalékos tisztiek” közül kellett kijelölni.¹⁴ Ám ezek általában híján voltak a közigazgatási tapasztalatoknak, nem tudtak hatékonyan dolgozni, és ahelyett, hogy saját hatáskörükben döntöttek volna, a kisebb ügyekben is a vezérkarhoz fordultak segítségért.

A katonai közigazgatás egyik első – ma kissé meglepőnek tűnő – feladata az volt, hogy a visszacsatolt területeket szinte hermetikusan elzárja a trianoni országterülettől, amely intézkedés a katonai közigazgatás idejének jó részében, december elejéig érvényben volt. Ez egyaránt jelentette a személyek szabad mozgásának akadályozását, de a sajtótermékek behozatalának tilalmát is. A trianoni határokat – azokon kívül, akiket az egyszerűség kedvéért protekciósoknak nevezhetünk – az anyaország felől csupán a megszálló csapatokhoz vagy a katonai parancsnokságokhoz tartozó katonai személyek, valamint a csendőrség, pénzügyéség, vámhivatalok oda kirendelt személyzete, ellenirányban pedig elsősorban a katonai közigazgatást segítő polgári személyek léphettek át.

A háromszintű rendszer másik Achilles-sarkát a vezérkar mellett létrehozott polgári csoport működésében mutatkozó hiányosságok jelentették, amelyek elsősorban abból származtak, hogy az egyes minisztériumok által delegált képviselők minden apró ügyben előbb saját minisztériumukkal akartak konzultálni, és így az ügyek elvesztek a sok egyeztetés közepette. Lényegében ez volt az oka annak, hogy a polgári csoportot egy magasabb instanciává transzformálták, amely már önálló döntésekre volt képes: ez volt a Felvidéki Ügyek Tárca Nélküli Miniszterének Hivatala, vagy rövidebb, de nem egészen szakszerű nevén: a felvidéki minisztérium, amelynek élére november 16-án tárca nélküli miniszterként Jaross Andort nevezték ki.

Amikor október elején a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács és a minisztertanács a katonai közigazgatás bevezetéséről döntött, idő hiányában lényegében jegelték azt a kérdést, hogy mi fog történni a katonai közigazgatás után. Egy bizonyos, Budapesten némi óvatossággal kezelték ezt a kérdést, mivel tisztában voltak azzal, hogy az arbitrázsterület lakossága némi idegenkedéssel és félelemmel tekint a magyar közigazgatás bevezetésére. Weis István szerint „a felvidéki vezetők egybehangzó nézete szerint a Felvidék felszabaduló részének lakossága bizalmatlan a magyar közigazgatással és annak szerveivel szemben,

¹⁴ MNL-OL, K 184, 184-1919-22303.

[...] a vármegyei rendszerben a zsarnokság megtestesülését látja, fél a szolgabírák vélelmezett erőszakosságától.”¹⁵

Mindenesetre Weis abban a javaslatban,¹⁶ amelyet 1938. november 17-én postázott a miniszterelnöknek – többek között a fenti okok miatt is –, azt javasolta, hogy a visszacsatolt területeken a katonai közigazgatás kivezetését követően ne lépjen életbe a magyarországi közigazgatás, hanem 1939 végéig ideiglenes polgári közigazgatást vezessenek be. A javaslat szerint Weis szeretne volna megőrizni az önkormányzati elvre ráépülő csehszlovák járások intézményét, a vármegyék visszaállítása helyett pedig négy városban megszervezendő másodfokú közigazgatási szerv felállítását javasolta, amelyek élén a főispánoktól is nagyobb jogkörrel rendelkező kormánybiztosok álltak volna.

Bár Weis javaslatának a lényegét látszólag az adta, hogy a csehszlovák és a magyar közigazgatás elemeit vegyítő ideiglenes berendezkedés segítette volna az érintett lakosságot az átállásban, a javaslat mögött sokkal inkább a visszacsatolt felvidéki területek corpus separátumként való megőrzésének az elképzelése állhatott. Nem csoda, hogy a javaslat mind Imrédy, mind pedig Jaross támogatását is bírta, és az sem kizárt, hogy ők motiválták Weist egy ilyen elképzelés kidolgozására, hiszen annak megvalósulása konzerválta volna a felvidéki minisztérium, illetve a Jaross vezette Felvidéki Magyar Párt befolyását a visszacsatolt területeken. Ez pedig Imrédynek is érdekében állt.

Csak hogy az úgynevezett felvidéki törvény kapcsán az abba Imrédy által belecsempészett és a kormányfői hatalmat megerősíteni szándékozó elemek miatt felszínre tört ellenérzések Weis tervzetét is elsodorták, így az ideiglenes közigazgatási rendszer helyett karácsony előtt mégis a végleges polgári közigazgatás bevezetésére került sor.

A katonai közigazgatás felszámolásának első lépését az utazási korlátozások december 9-ei megszüntetése jelentette, december 22-i hatállyal pedig sor került a visszacsatolt területeknek a vármegyerendszerbe való beillesztésére. A Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter által kiadott rendelet a visszacsatolt területekből, illetve az azokkal szomszédos magyarországi részekből összesen 13 törvényhatóságot hozott létre. Ebből a Szlovákiától Magyarországhoz csatolt területet a következők érintették: a Csallóköz térsége Komárom vármegye, a Mátyusföld Nyitra és Pozsony Közigazgatásilag Egyelőre Egyesített vármegye, Párkány és környéke Esztergom, a Garam mente Bars és Hont (k. e. e.) vármegye, az Ózd fölötti falvak Borsod vármegye, Kassa környéke Abaúj, a Bodrogló pedig Zemplén megye része lett. Újból létrejött Nógrád, valamint Gömör és Kishont vármegye. Kassa és Komárom törvényhatósági jogú városokká, Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat és Rozsnyó megyei várossá váltak.

¹⁵ MNL-OL, K 28, 26. cs. 66. t. 1938-T-17508.

¹⁶ Uo.

3. FÉLELMEK ÉS ELLENTÉTEK – A MAGYAR KÖZIGAZGATÁS BEVEZETÉSÉNEK ELLENTMONDÁSAI AZ ARBITRÁZSTERÜLETEN

Mint már jeleztük, a nemzetállami célkitűzések szolgálatában álló csehszlovák államigazgatásba magyar embernek nehéz volt bejutnia. Nem csoda, hogy a felvidéki magyar középosztály, beleértve a csehszlovák időkben elbocsátott, kényszernyugdíjazott hivatalnokokat vagy vasutasokat és a frissen diplomázott fiatalokat is, erős reményekkel nézett a változás elé, és abban bízott, hogy az majd előtte is megnyitja az érvényesülés két évtizeden át lezárt útját. Mindezt a pártpolitika általánosabb érvénnyel is megfogalmazta, hiszen az Egyesült Magyar Párt elvárása kimondva és kimondatlanul is az volt, hogy mindazok, akik az előző két évtizedben nemzetpolitikai okokból mellőzöttekké váltak, most elégtételt és egyfajta kárpótlást kaphassanak.

A várakozással és reményekkel párhuzamosan azonban az a félelem is megfogalmazódott a szlovákiai magyarokban, hogy mi lesz, ha a megüresedő állásokat Budapest az anyaországból érkezőkkel fogja betölteni. Máig nem tisztázott, hogy az ilyen félelmek milyen információkból táplálkoztak, de az bizonyos, hogy a csehszlovák propaganda igyekezett rájátszani ezekre a kétségekre. Gömörben már fél évvel a bécsi döntés előtt az a szóbeszéd járta, hogy Pesten elkezdődött a tolongás a kassai hivatali helyekért és – a minden korban biztos megélhetésnek látszó – trafikokért. A „tolongás” talán túlzás volt, de hogy érdeklődés mutatkozott a felvidéki helyek iránt, az bizonyos. A bécsi döntés előtti hetekben Kozma Miklós jegyezte fel a naplójában, hogy a felvidéki főszolgabírói állások már beteltek, és az ottani helyekért a túljelentkezés olyan nagy, hogy a kassai mozira tizenketten is pályáznak.¹⁷ Komáromban már egy hónappal a határmódosítás előtt olyan értelmű memorandumot fogalmaztak meg a helyi középosztály képviselői, amelyben többek között azt kérték Budapestről, hogy a felvidéki állások betöltése helyi erővel történjék.¹⁸

Az, hogy 1938. november 2-a előtt a dél-szlovákiai közalkalmazotti állások jó része csehszlovák¹⁹ nemzetiségű személyekkel volt feltöltve, magában hordozta annak esélyét, hogy egy esetleges határváltozás után ezen állások jó része megüresedik majd. Mint ahogy ez 1938 novemberében be is következett, hiszen a bécsi döntés kihirdetése után a cseh nemzetiségű vasutasok, hivatalnokok szinte teljes egészében, de a szlovákok egy része is azonnal elhagyta az arbitrázsterületet. Ezt a helyzetet még súlyosbította, hogy a katonai közigazgatás a történelmi Magyarország határain kívülről ide betelepített közalkalmazottakat eleve kiutasította. Így a honvédség bevonulása utáni első időszakban egyes járáásokban a közalkalmazottak hiánya elérhette a 40-50%-ot is. (A gömöri kisváros, Tornalja Járási Hivatalában tizenöt alkalmazottból csupán hét maradt a helyén, az ottani járási Kataszteri Földmérői Hivatalban viszont egyetlen egy sem.) Különösen magas volt a hiány

¹⁷ Idézi ORMOS Mária: *Egy magyar médiavezer: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919-1941)*, I-II., Budapest, PolgArt, 2000, 562.

¹⁸ MNL-OL, Flachbart Ernő miniszteri tanácsos, K 763, Mikrofilm 16532, d. dosszié.

¹⁹ A két háború közötti Csehszlovákia hivatalos ideológiája az egységes csehszlovák nemzet idejára épült, és így a népszámlálások alkalmából sem csehnek vagy szlováknak, hanem csehszlováknak vallhatták magukat.

mértéke a vezetőbeosztásokban, hiszen azokat Prága káderpolitikájának következtében még Szlovákiában is leginkább csehek töltötték be.

Bár Budapest álláspontja az volt, hogy az új helyzetben az államot csak azok szolgálhatják, akik az előző húsz év során bizonyítékot adtak a magyar nemzethez való hűségükről, a szükség az első időkben felülírta ezt. A hivatalokból ugyanis olyan sokan menekültek el, hogy a katonai közigazgatás minden olyan szolgálatba jelentkezőt átvett, aki ellen nem merült fel súlyosabb kifogás. Igaz, csak ideiglenes hatállyal. Kassán 1939 elején a volt csehszlovák időkből átvett alkalmazottak aránya a MÁV, a Magyar Királyi Posta vagy a bíróságok esetén a 80%-ot is elérhette, az oktatásban, közigazgatásban viszont csak 35-40% körül mozgott. A legalacsonyabb a rendőrség esetében volt, ahol nem érte el a 20%-ot sem.²⁰

A szolgálatba való átvételhez a legfontosabb út a nemzethűségi igazolás beszerzése volt, amelyet általában a fordulat heteiben létrejövő helyi nemzeti tanácsok állítottak ki. A nemzethűségi igazolásért vagy állásért jelentkező hadai által valósággal elárasztott nemzeti tanácsok természetesen nem győzték ezt a munkát, és így a nemzethűségi igazolások kiállításakor – sokak szerint – meglehetősen benevolensek voltak. Ezt a sokaknak nem tetsző nagyvonalúságot Janics Kálmán egy akkor írt publicisztikai írásában úgy fogalmazta meg, hogy „ma minden csehbérenc besúgó és aktivista vezérke nemzethűségi bizonyítvánnyal rendelkezik...”.²¹ De nem nagyon tudtak mit kezdeni a nemzeti tanácsok az őket elárasztó álláskérélmekkel sem, hiszen a „húsz ínséges esztendő után” mintha mindenki hivatal-szolga, portás, vasúti vagy postai alkalmazott, bírósági aktató stb. szeretett volna lenni. A kassai MNT-hez például a magyar idők első hónapjában több mint 4500 álláskérelmet futott be,²² miközben voltak, akik a katonai parancsnoksághoz küldték az ilyen igényeiket.

A nemzeti tanácsok kora azonban gyorsan lejárt. Ezek a még csehszlovák időkben viszonylag gyorsan és helyi szinteken spontán módon megszervezett testületek ugyanis sok helyen népfrontos jellegűre sikerültek, hiszen a revízióvárás lázában baloldaliak, esetleg volt Prága-pártiak is csatlakoztak hozzájuk. Ennélfogva pedig sem a kormányzat, sem az Egyesült Magyar Párt számára nem voltak teljesen elfogadhatóak, és 1939 első napjaiban fel is oszlatták őket. Persze a feloszlítás akkor is megtörtént volna, ha csupán az EMP kádereiből álltak volna, hiszen a rendszer nem nagyon szerette a párhuzamos struktúrákat.

A visszacsatolás utáni első időszak zűrzavaros intézkedéseit követően 1939 elején a kormányzat hozzálátott a felvidéki közalkalmazotti állások végleges rendezéséhez. Ami nem volt könnyű feladat, hiszen ellentétes érdekek feszültek egymásnak. Az egyik oldalon az a – tulajdonképpen érthető – budapesti szándék, hogy a visszacsatolt területeken is a magyar közigazgatásban járatos, nem mellékesen pedig a kormányzati politika szellemiségét felvállalni hajlandó személyek kerüljenek pozícióba. A másik oldalon viszont az arbitrázs-területet saját kizárólagos fenségterületének tekintő Egyesült Magyar Pártnak az akarata,

²⁰ MNL-OL, K 149, 49. doboz.

²¹ JANICS Kálmán: Új felvidékiesség, *Új Élet*, 1939/5–6, 290.

²² MNL-OL, K 28, 26. cs. 66. t. 1938-L-17752

amely egyrészt saját embereit akarta jutalmazni, másrészt ígéretet is tett választóinak, hogy a megürülő állásokat felvidékeikkel töltik fel.

Az 1939 januárjában a visszacsatolt felvidéki területek közszolgálati állásainak betöltéséről elfogadott 2300/1939. sz. M.E. rendelet²³ alapvetően Jarossék szándékait tükrözi vissza, hiszen a rendelet szerint a felvidéki állások betöltésénél azokat illette meg elsőbbség, akik Trianon előtt magyar közszolgák voltak, ám csehszlovák intézkedések nyomán elvesztették állásukat; másodsorban azokat, akik 1938. november 2-án csehszlovák közszolgálatban álltak; illetve mindazokat, akik a visszacsatolt területeken éltek. Bekerült viszont a rendeletbe egy olyan pont is – ez is Jaross javaslatára –, amely szerint a felvidéki illetőségű személyeket csak akkor lehet véglegesíteni, ha magatartásuk egy igazoló eljárás során megfelelőnek bizonyult.

Jaross a minisztertanács 1939. január 20-i ülésén az igazoló bizottságok létrehozását elsősorban azzal indokolta, hogy a felvidéki közvélemény türelmetlenül várja az arra nem méltóknak az állam szolgálatából való eltávolítását, illetve azok megjutalmazását, akik a csehszlovák időkben ezt megszolgálták.²⁴ Valójában azonban inkább arról volt szó, hogy az igazoló bizottságok által az EMP teljesen a saját hatáskörébe akarta vonni a felvidéki közszolgálatot. Ennek érdekében olyan öttagú bizottságokat javasolt, amelyek élén a főispán állna, és amelyekbe a megfelelő szakhivatalnokok mellé két tagot az Egyesült Magyar Párt javasolhatna. Ez alapján a bizottságok döntése végleges volna, azt még a szaktárca sem bírálhatná felül, és a döntéssel szemben nem lenne helye semmiféle jogorvoslatnak.

A mintegy négy héttel később kiadott rendelet ugyan több szempontból is Jaross elképzeléseihez igazodott, ám néhány fontos kérdésben mégis attól eltérő megoldást rögzített, hiszen az elnökből, a négy rendes és négy pótagyból álló bizottságok tagjait az illetékes miniszter nevezte ki, s a rendelet nem írta elő azt sem, hogy a bizottság két tagját az EMP jelölje. Sőt bekerült a rendeletbe a fellebbezés intézménye is. A gyakorlat mégis azt mutatta, hogy a bizottságok tevékenysége jórészt Jarossék érdekeit tükrözte vissza.

A rendelet kiadását követően az egyes törvényhatóságokban a szaktárcák profiljának megfelelő bizottságok sora alakult, amelyek a köztisztviselők mellett elsősorban a pedagógusokat, orvosokat, gyógyszerészeket, postásokat, MÁV alkalmazottakat, mérnököket világították át, de igazolás alá vették többek között a lelkészeket is, sőt az igazolási eljárást később a magyar állam által ellátandó nyugdíjasokra, özvegyekre és árvákra is kiterjesztették. Az igazolási eljárás kezdetén a bizottságok nyilvánosságra hozták az igazolandók névsorát, akikkel kapcsolatban bárkinek joga volt bejelentést tenni. Eközben az igazolandó személy idézést kapott, amelyet köteles volt átvenni, és amelyben megjelölték, hogy mikor és hol kell bizottság elé állnia. A bizottság előtt az igazolandó személynek a személyi adatai mellett elsősorban olyan kérdésekre kellett választ adnia, hogy milyen nemzetiségű, hol és milyen oktatási nyelvű iskolába járt, végzett-e katonai szolgálatot és hol, mikor lépett közszolgálatba, valamint volt-e valamelyik politikai pártnak a tagja. Abban

²³ Magyarországi Rendeletek Tára 1939, Budapest, 1940, 58–69.

²⁴ MNL-OL, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, K 27, 1939. január 20.

az esetben, ha nem érkezett bejelentés ellene, s a bizottság tagjai részéről sem merültek fel kifogások, a jegyzőkönyvbe bekerülhetett a bizottság pozitív állásfoglalása. A rendszeresen ismétlődő formulák közül az egyik leggyakoribb a következő volt: „A megejtett nyomonozás szerint nem volt tagja valamely csehszlovák nemzeti, szocialista vagy kommunista pártnak, az idegen uralom és az 1938. november 2-a óta eltelt idő alatt magatartása ellen nemzethűség szempontjából kifogás nem merült fel és panasz nem érkezett be, és mert ezen szempontból eddigi állása betöltésére érdemesnek és méltónak mutatkozott, igazolását javasoljuk.”²⁵ Az így meghozott döntést jóváhagyásra az illetékes miniszternek terjesztették fel, aki a tárca nélküli miniszterrel konzultálva véglegesítette azt.

Arra nézve, hogy mennyi lehetett az igazolás alá vont személyek száma, nem rendelkezünk hiteles adatokkal, de a felvidéki közigazgatás nagyságából kiindulva, valamivel több mint tizenegyezer főre becsüljük számukat. Közülük a döntő többség mindenféle nagyobb nehézségek nélkül igazolva lett, ami abból is adódott, hogy igazolás alá már eleve csak azok a személyek kerültek, akik a bécsi döntés után a helyükön maradtak, és ott a katonai közigazgatástól ideiglenes megerősítést is nyertek. Bár az a feltételezett 10-15%, aki nem ment át a szűrőn arányaiban véve kis részét képezte az igazolandóknak, azért mintegy ezer család megélhetéséről volt szó. Eközben azonban tudni lehet, hogy sokuk esetében méltánytalan volt az ellenük folyó eljárás és igazolásuk elutasítása, hiszen a feljelentések mögött sokszor személyes nézeteltérések rendezésének a szándéka, egyéni érvényesülés vagy irigység állt. Vagy csupán nemzeti elvakukság.

Az ismert esetek alapján leszűrhető, hogy az igazolás megtagadásához önmagában az igazolandó szlovák nemzetisége sem szolgáltatott elegendő indokot. Különösen nem a szlovák többségű településeken élők esetében, ahol természetesnek vették, hogy a közszolgálatban is szlovákokkal találkoznak. Másként álltak azonban ehhez a magyarként elkönyvelt régiókban. Mindenesetre általános recept nem létezett, és nagyon sok függött az igazolóbizottságok összetételétől is. Ezt jelezte, hogy miközben a szlovák nemzeti mozgalom tüzfészkeként számontartott Nagysurányban az összes szlovák nemzetiségi községi alkalmazottak igazolták, az ugyanebben a régióban működő MÁV-bizottság számos személyt buktatott meg olyan indoklással, hogy az illető szlovák iskolába járattja a gyerekeit. Nem egyszer olyan alkalmazottak esetében is, akik már Trianon előtt a magyar államvasút szolgálatában álltak.

Az igazolási ügyeket átnézve megállapítható, hogy a szigorú elbírálás és az elutasító végzések mögött nem egyszer a felvidéki minisztérium erre irányuló szándéka fedezhető fel. Jaross ugyanis külön is felhívta a bizottsági tagok figyelmét arra, hogy nyugodtan hozhatnak minél több elutasító határozatot, mivel az ezek kapcsán kifizetendő nyugdíjak nem fogják megterhelni az államkasszát. Persze Jarosznak és az Egyesült Magyar Párt vezetőinek valójában az volt a fontos, hogy korábbi politikai ellenfeleikkel vagy legalábbis korábbi ellenfeleik szimpatizánsaival leszámoljanak, és saját embereiknek minél több szabad alkalmazotti helyet teremtsenek.

²⁵ MNL-OL, K 568, 1. cs.

A fentiekhez hasonló ügyek hullámai persze a parlamentbe is eljutottak, és politikai színezetű viták tárgyává váltak. 1940 áprilisában a Népakarat Párt szorgalmasan interpelláló képviselője, Csoór Lajos kérdezte a miniszterelnököt ezügyben, miközben azt a véleményt fogalmazta meg, hogy az igazolási eljárások becsületes magyar családok életét teszik tönkre. Mivel mindez nagyjából egybeesett az felvidéki Egyesült Magyar Pártnak a kormánypártba való beolvasztásával és Jaross minisztériumának feloszlásával, ekkor már Teleki is szabadabban nyúlhatott hozzá ezekhez az ügyekhez. A miniszterelnök már nyíltan beszélt arról, hogy az igazolások során méltánytalan döntések is születtek, és sok esetben nem csupán maguk az igazoló bizottságok, de az egyes tárcák vezetői is elhamarkodottan döntöttek. Ezért ő maga is szükségesnek tartotta az igazolási eljárások felülvizsgálatát. Ebben az ügyben május folyamán még tárcaközi egyeztetést is tartottak, és végül arra a kompromisszumos döntésre jutottak, hogy az igazolási eljárások általános felülvizsgálata helyett kevésbé feltűnő módszert fognak alkalmazni. Ez azt jelentette, hogy csupán a kirívó eseteket vették elő újra, mégpedig úgy, hogy az egyes miniszterek saját hatáskörükben dönthettek az eredeti ítéletek felülvizsgálatáról és megváltoztatásáról. Telekiék nem véletlenül választották ezt a megoldást, ugyanis az igazolási eljárások általános revíziója túl nagy vihart kavart volna, és a közvélemény előtt sem tűntette volna jó színben fel a kormányt. Így viszont nagyobb felhajtás nélkül lehetett pár égető ügyet rendezni, miközben a kényes ügyek felülvizsgálatáról szóló utasítást is bizalmas információnak minősítették, amelyről csak az érintettek szerezhettek tudomást. Mindenesetre ez a megoldás működött, hiszen 1940 második felében és 1941 első félévében több korábban negatív eredménnyel zárult igazolási ügyben történt pozitív irányú elmozdulás.

Az igazolóbizottságok rendszere nem volt sikertörténet. S nemcsak azért, mivel valójában azt a célt sem tudta betölteni, amiért életre hívták, hanem azért is, mivel lényegében a kollektív bűnösség elvére épült. A vádlottak padjára ültette a teljes felvidéki tisztviselői kart, amelynek bizonygatni kellett saját ártatlanságát. Nem csoda, hogy Észak-Erdély visszakerülésekor már fel sem merült az igazolóbizottságok szerepének újjáélesztése.

4. AZ ANYÁSOK – LEGENDA VAGY VALÓSÁG

A szlovákiai magyar köztudatban az 1938 és 1945 közötti magyar időknek kevés határozott emléke maradt. Ezek egyike azonban mindenképpen az úgynevezett anyásokkal, vagyis az anyaországból a visszacsatolt területekre helyezettekkel kapcsolatos ellenézés.²⁶ A szlovákiai magyarok kollektív emlékezete alapján azt hihetnénk, hogy az anyások szinte mindent előzőnlöttek és mindenhová ők kerültek. Sőt már a korabeli sajtó és közélet is tele volt az ezzel kapcsolatos panaszokkal. Csakhogy, ha alaposabban szemügyre vesszük ezeket, láthatjuk, hogy a felvidékiek általában két ok miatt panaszkodtak: ha az addigi

²⁶ A jelen írás szerzője 2012–2013-ban mintegy két tucat személlyel készített interjút a „magyar időkről”. A megszólaltatott visszaemlékezők szinte kivétel nélkül említették az „anyások” kérdését.

közalkalmazott helyére egy anyaországi „ejtőernyős” érkezett, rögtön a Felvidék mellőzéséről beszéltek, ha viszont helyén hagyták a már csehszlovák időkben is ott szolgáló személyt, akkor azt panaszták fel, hogy továbbra is Prága kiszolgálói járnak jól. A panaszok ugyanis nagyon sokszor a személyes mellőzöttségéből fakadtak.

A legendának, miszerint a Felvidéket előzőnlőtték az anyások, az általunk ismert számok is ellentmondanak. Így például a polgári közigazgatás bevezetésekor kinevezett hat új főispán közül öt felvidéki származású volt, s valószínűleg hasonló arányban foglalhatták el a felvidékiek a megyék és járások egyéb vezető pozícióit is. E tekintetben változás Teleki kormányfővé választása után történt, amikor már a korábinál sokkal kevésbé érvényesült a felvidékiek elsőbbsége, miközben az új miniszterelnök politikai okokból sem volt érdekelt abban, hogy a Jaross irányítása alatt álló Egyesült Magyar Párt befolyását tovább növelje. Ekkor már a felvidéki köztisztviselők és kérdése a pesti belpolitikai küzdelmek eszközévé vált. Ebbe a folyamatba illett bele az is, hogy 1939 nyarán a csak pár hónapja pozícióban lévő „imrédysta” felvidéki főispánok többségét leváltották. Helyükre jórészt anyaországiak kerültek. Nyitra és Pozsony közigazgatásilag egyesített vármegye tisztitárá alapján azonban elmondható, hogy a megyei tisztikarban így is a felvidékiek foglalták el a fontos pozíciók mintegy 3/5-ét, és az anyaországiaknak csupán a maradék helyek jutottak. Az említett megyében helyi ember volt többek között a megye főispánja és valamennyi járás főszolgabírója is. Ha viszont megnézzük a visszacsatolt területek jelentősebb városait, azt látjuk, hogy ezek élére – a helyiek nem kis ellenszenvé ellenére – általában anyaországi polgármesterek kerültek: Kassán a közkedvelt és tisztelt Tost László helyére az újpesti Pohl Sándor, Érsekújvárott Ölvedi János helyére a debreceni Rézler Gábor, Rimaszombatban Eszenyi Gyula helyére a mohácsi Eva László, Lévára a kaposvári Lehotzky Brúnó érkezett (igaz ő felvidéki származású volt), és az egyesített Komárom polgármestere is a jobb parti városrészen szocializálódott.

Az eltérő szocializáció amúgy is központi fogalma a kérdéskörnek. Az anyaországi hivatalnokokkal ugyanis nemcsak az volt a baj, hogy esetlegesen elzárták az utat a felvidékiek érvényesülése előtt, hanem elsősorban az, hogy másként viselkedtek, mint amihez az itteniek szokva voltak. Az anyások – legalább is a felvidékiek szerint – az úri Magyarország barokkos-feudális viselkedésformáit hozták magukkal, ami zavarta és felháborította az ügyfelekkel udvariasan bánó csehszlovák bürokráciához szokott lakosságot. Márai meglehetősen sarkított véleménye szerint az anyások a gyarmatosítók göggyével és a muszkavezetők modorával akarták a „megbízhatatlan” felvidéki társadalmat az úri, keresztény Magyarország normáihoz igazítani. Ebben a viselkedésben a felvidéki lakosságot leginkább a társadalmi válaszfalak és osztálykülönbségek érzékeltetése zavarta, amely miatt sokan egyfajta társadalmi visszalépésként érzékelték az új viszonyokat. Az anyások elleni egyik panasz az volt, hogy a „cseh elnyomatás” éveit igazi nemzeti közösséggé kovácsolódott felvidéki magyarok közé ismét behozzák a társadalmi osztályok közötti különbségeket, és megkövetelik azokat a megszólításokat, amelyek a csehszlovák viszonyok között szocializáltak számára idegennek és olykor nevetségesnek tetszettek. A felvidéki ember számára persze elsősorban nem önmagában a méltóságos vagy tekintetes megszólítás volt nehezen emészthető, de az azzal párosuló magatartásforma. Az idegenkedés ebben

az esetben persze kétoldalú volt, hiszen amíg a felvidékiek az anyaországiak rangkorságára panaszkodtak, addig az anyaországi hölgyek arra, hogy a Felvidéken nem lehet megkülönböztetni az iparosasszonyt az úrinőtől.

Az anyások mindenestre jó céltáblává és a felvidékiek közutálatának a tárgyává váltak. Az őket ért támadásokat, amelyek a legmagasabb helyekig is elhallatszottak, a képviselőházban elmondott beszédében maga a belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc kérte ki magának, és jelentette ki, hogy „nem tartom megengedhetőnek, hogy azokat az embereket, akiket én odaküldtem azért, hogy ott a magyar igazgatást bevezessék, megvetéssel »anyásoknak« nevezzék, és mint idegeneket kezeljék”.²⁷ Az anyaországiakról az imént felrajzolt, meglehetősen negatív kép persze nem volt mindenkire érvényes, ám a helyiek nem tudták elkerülni az általánosítást, így hamarosan sztereotípiá vált belőle. Ezt egyébként maguk az anyások is jól érezték, akik riadtan vették észre, hogyan fogy körülöttük a levegő, és hogyan válnak annak a társadalomnak kiközösített tagjaivá, amely néhány hónappal korábban nagy csinnadratta közepette fogadta őket. Egy, a Felvidékre helyezett hivatalnok sorai szerint „bennünket, anyaországiakat, kik valami állást töltöttünk be, szinte kigolyóztak a társadalmi életből. A fél év előtti öröm és szeretet feszítse meggé változott.”²⁸

Az anyások kérdése mindenestre jól jelzi azt, hogy az első bécsi döntés következtében bekövetkező országgyarapodás során nem csupán két terület mechanikus összeillesztését kellett megoldani, de egymástól kissé különböző gondolkodást, eltérő érdekeket, szokásokat is összeegyeztetni. Ez pedig a közigazgatásban sem volt egyszerű.

²⁷ *Az Országgyűlés Képviselőházának Naplója, III. köt.*, Atheneum, Budapest, 1940. 1939. 51. ülés, 1939. november 15., 55.

²⁸ CSERHALMI István: *Hat év a Felvidéken, négy hónap a felvidékiek között*, SRKTGY. Fsz. Kt., 1948, 152. Idézi BARTHA Ákos: *Iskola a határon, Mediárium. Kommunikáció – egyház – társadalom*, 2011/4, 5–24.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. *Az Országgyűlés Képviselőházának Naplója, III. köt.*, Atheneum, Budapest, 1940. 1939, 51. ülés, 1939. november 15.
2. BARTHA Ákos: Iskola a határon, *Mediárium. Kommunikáció – egyház – társadalom*, 2011/4, 5–24.
3. CSERHALMI István: *Hat év a Felvidéken, négy hónap a felvidékiek között*, SRKTGY. Fsz. Kt., 1948, 152.
4. JANICS Kálmán: Új felvidékiség, *Új Élet*, 1939/5–6.
5. ORMOS Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941)*, I–II., PolgArt, Budapest, 2000.
6. PETRÁŠ, René: *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*, Karolinum, Praha, 2009.
7. SIMON Attila: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2010.
8. SIMON Attila: *Magyar idők a Felvidéken. Az első bécsi döntés és következményei*, Jaffa Kiadó, Budapest, 2014.
9. ŠUCHOVÁ, Xénia: *Idea Československého štátu na Slovensku 1918–1939. Historický ústav Slovenskej akademia vied*, Bratislava, 2011.
10. ŠUCHOVÁ, Xenia: Problémy organizácie politickej správy na Slovensku v predmníchovskej republike. In: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián: *Slovensko v Československu (1918–1939)*, Bratislava, Veda, 2004.
11. VARGYAI Gyula: *Sisak és cilinder. A katonai vezetés és a politika a világháború előestéjén*, Kozmosz könyvek, Budapest, 1984, 134–135.

Levéltári források

1. Hadtörténeti Intézet Levéltára (HIL) 37/1971. ÖRY Károly: A Horthy-hadsereg megszálló tevékenysége és közigazgatása Dél-Szlovákia átcsatolt területein 1938. november 5-től 1938 december 21-ig
2. Magyarországi Rendeletk Tára 1939, Budapest, 1940, 58–69.
3. Masarykúv ústav a Archiv AV ČR, Praha, fond E. Beneš, 73. doboz, R133/4, Národnost státních zamestnanců.
4. MNL-OL, Flachbart Ernő miniszteri tanácsos, K 763, Mikrofilm 16532, d. dosszié
5. MNL-OL, K 149, 49. doboz
6. MNL-OL, K 184, 184-1919-22303
7. MNL-OL, K 28, 26. cs. 66. t. 1938-L-16941
8. MNL-OL, K 28, 26. cs. 66. t. 1938-L-17752
9. MNL-OL, K 28, 26. cs. 66. t. 1938-T-16020
10. MNL-OL, K 28, 26. cs. 66. t. 1938-T-17125
11. MNL-OL, K 28, 26. cs. 66. t. 1938-T-17508
12. MNL-OL, K 568, 1. cs.
13. MNL-OL, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, K 27, 1939. január 20.